

פרשת במדבר מה עניינו של ספר במדבר?

השאלה לפי טללי חיים (ספר במדבר עמ' כא-כב)

כשמתבוננים בסקירה כוללת על חמישה חומשי תורה, נראה שספר במדבר הוא הספר שעניינו ותפקידו בלתי ברורים יחסית לשאר החימשים. למעשה, ספר במדבר, כשמו כן הוא, מתאר ברובו את קורות עם ישראל במשך ארבעים שנות הנדידה במדבר. אנו יודעים שנבואה שנצרכה לדורות נכתבה, ואילו דברים שהיו יפים לשעתן לא נכללו בכתבי הקודש. לא כל מאורע ועניין נכלל בתוך התורה. והנה, יתר הספרים ברור היטב מהו ענינם:

ספר בראשית מתאר את השורשים של עם ישראל, אבות האומה. היסודות של עם ישראל חקוקים וחצובים בספר בראשית.

ספר שמות הוא הספר המדבר על לידת עם ישראל, יציאת מצרים, מתן תורה ובניין בית המקדש. ספר זה כולל החוט המשולש – אורייתא, ישראל וביית המקדש.

ספר ויקרא הוא ספר של עבודת ה', קרבנות, קדושה, טהרה ועוד.

ספר דברים הוא חזרה כוללת על כל התורה כולה, ובו משה רבינו מצווה את ישראל ומכין אותם לקראת הכניסה לא"י וכינון ממלכת ה' בא"י. זהו ספר שנכתב לדורות, ספר מלא מוסר והתעוררות לאהבת ה' ויראתו ושמירת כל מצוותיו.

...לעומת כל אלו, לא ברור כל כך מהי מטרתו הכללית של ספר במדבר. הלא ספר זה רצוף בעיקר תיאורי החיים של ישראל במדבר, על כל הקשיים שהיו בו. הספר מתחיל בפרשיות הראשונות בתיאור מבנה המחנה של ישראל וסדר התנועה במסעותיהם במדבר. לאחר מיכן אמנם מופיעות כמה מצוות – סוטה ונזיר, אך מיד אח"כ רוב הספר מדבר על רצף המאורעות, שברובו מלא בעיות וחטאים: מתאוננים, חטא מרים, חטא המרגלים, חטא המעפילים, קורח ועדתו, מי מריבה, מלחמת סיחון ועוג, נחש הנחושת, בלק ובלעם, בנות מדין ועוד. ארבעים שנה של קשיים – וצריכים אנו להבין, מהי מטרתו הכוללת של ספר במדבר. מהי בא ללמדנו?

1: "הַלֵּךְ וְקִרְאתָ בְּאֶזְנֵי יְרוּשָׁלַם לְאֵמֶר פֶּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד וְעוֹרִיךָ אֶהְבֵּת פְּלוּלֵיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה:" (ירמיהו ב:ב)

אברבנאל

הנה הספר הראשון מתורת האלוקים והוא ספר בראשית. בא ליחס יחוס בני ישראל ומשפחת. מהתחלת בריאת עולם עד שנכנסו בגלות מצרים.

והספר השני בא לבאר גלותם וגאולת הגופניית משעבוד מצרים והנפשיית משבושי אמונתם שהיו לישראל ונגאלו מהם במעמד הר סיני. ואיך נצטוו על מלאכת המשכן להשרות ביניהם השכינה האלהית. והספר הג' בא ללמד הקדושה והטהרה והעבודה שיתנהגו במקדש ה' להתמיד השכינה ביניהם. וזה אם בכהנים משרתי ה' ואם בעמו בכלל באזהרת כל הדברים המתועבים והרעים.

ואחר שהשלים כל זה. בא הספר הד' לספר סדר הנהגת העם. איך היה במדבר במסעיהם וחנייתם ואת כל התלאה אשר מצאתם בדרך. והסבה אשר בעבורה נתעכבו במדבר מ' שנה עד תום כל הדור היוצאים ממצרים. ואשר אירע לקרה ועדתו אשר הצו על משה ועל אהרן ואגב גררא באו בתוך הדברים האלו לסבות שיתבארו שמה מצוות מיוחדות לדורות כמצות ציצית ופרה אדומה וסדר נחלות וברכת כהנים וסוטה ונזיר ומנחת העולה ונסכיה והתמידין ומוספי המועדות ונדרים וערי מקלט ומתנות כהונה ולויה ומשמרתם ופקודתם. וסדר מסעם והכל בחכמה ובהנהגה אלוקית.

והסדר הזה יש בו עשרה סדרים להגיד איך היתה הנהגת מרע"ה את העם בהיותם במדבר וכל מעשה תקפם וגבורתם וסדר מסעם ומחניהם ומלחמותיהם. ומה שקרה להם עם מואב ומדין בלק ובלעם ומלחמת סיחון ועוג מלכי האמורי ומתנ' ארצם לראובן וגד וחצי שבט המנשה ושאר הענינים עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה.

האמנ' עשרה הסדרים האלה יתחלקו לב' חלקים. והיה החלק הראשון מה' הסדרים הראשונים מהם בספור כל תלאות' בהיותם במדבר. והם פ' במדבר סיני ונשא ובהעלתך ושלח לך אנשים וקורח. והחלק הב' בה'

הסדרים הנשארם יספר בו מה שקרה להם מהמלחמות משהגיעו אל ארץ נושבת. והם סדר זאת חקת ובלק ופנחס ומטות ומסעי. והנני מפרש אותם בעזרת העוזר האמתי המלמד לאדם דעת:

(*לפי נחמה ליבוביץ - לפי האברבנאל הספר מחולק לשני חלקים שווים, חמש פרשיות בכל חלק. החלק הראשון עד סוף פרשת קרח - כל מה שאירע בשנים הראשונות לצאתם ממצרים, והחלק השני מפרשת חוקת עד סוף הספר המספר אצ אשר אירע לבנ"י בשנת הארבעים ליציאתם ממצרים.)

אבן עזרא (במדבר פרק כ פסוק א)

בחדש הראשון - בשנת הארבעים, והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים.

2: בין האידיאל להמציאות

הרמב"ן

אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות. ועתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם צווה והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול יסקל וצווה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו כאשר הזהיר שם פן יהרסו אל ה' לראות וגו' וצווה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח כאשר אמר שם וגם הכוהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו' והכוהנים והעם וגו' והנה צווה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק והכוהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו והכל מעלה למקדש וכבוד לו כמו שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר ובנסים הנעשים להם לספר כל מעשה ה' אשר עשה עמהם להפליא וספר כי החל לתת אויביהם לפנייהם לחרב וצווה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות זולתי קצת מצות ובעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם והשלימן בספר הזה:

(*לפי נחמה ליבוביץ - לפי הרמב"ן מתחלק הספר לשני חלקים בלתי שווים בגודלם. הראשון עד סוף פרק י, או עד י"ג העוסקים בסידור המחנה סביב המשכן, בשמירת המשכן וכליו בסדרי חנייה ובסדרי מסעות - עם שנכנסו בין הפרשיות העוסקות בנושא זה גם מצוות שונות וכדבריו "קצת מצוות נוהגות לדורות". והחלק השני מאורעות שקרו למחנה הזה במסעותיו, והוא החל מפרק י"א ועד סוף הספר, והחלק הזה כולל "כל מעשי ה' אשר עשה עמם להפליא, וכי החל לתת אויביהם לפנייהם לחרב וציווה איך תחלק הארץ להם").

הרש"ר הירש

בסוף החומש השני סופר על הקמת מקדש התורה; ואילו החומש השלישי היה מוקדש כולו לדרישות, שמקדש זה מציג לישראל - בביטוי סמלי של קרבן ובקידוש ממשי של כל החיים. כך צוייר האידיאל שנועד להתגשם בחיי הפרט והכלל; והפרק המסיים, הדין בנדרי הקדש, עוד נתן מקום במסגרת ההלכה לספק משאלה העשויה להתעורר בלבו של אדם: לבטא את יחסו המיוחד אל המקדש הזה על ידי הקדשה סמלית של ערך האדם או על ידי נדר הקדשה של נכסים.

החומש הרביעי חוזר עתה אל המציאות הלאומית, והרי הוא מראה לנו את ישראל כמות שהוא; הוא מציג לפנינו את האומה הממשית - ביחסה אל חזון ייעודה, כפי שצוייר בחומש השלישי. בתחילת הספר מונים את האומה כ"עדה", המאוחדת על ידי ייעודה המשותף; ומונים באומה את כל חבריה העצמאיים, אחד אחד. כך תחדור ההכרה אל לב נציגי הציבור, שהכלל איננו רעיון גרידא, אלא הוא קיים רק בכלליות הממשית של כל חבריו; וכך יכיר גם כל יחיד, שהוא חבר חשוב של הכלל, המצטרף עמו למנין; והתפקיד המוטל על כולם זקוק לנאמנותו של כל יחיד ולמסירותו לייעוד המשותף.

טללי חיים (ספר במדבר עמודים כט-לא)

למעשה, אם מתבוננים בספר במדבר אנו רואים שהוא עוסק בקורות עם ישראל במדבר... ובנקודה זו הוא דומה לספר בראשית, אלא שבראשית עוסק בתיאור חיי האבות, ובמדבר עוסק בתיאור חיי העם...

ידוע, שהתורה ובתוכה גם ספר במדבר, באה ללמדנו אורחות חיים. ממילא נבין, שמספר במדבר אנו יכולים לקחת את ההכוונה וההדרכה כיצד עלינו לחיות וכיצד להתמודד בחיים. למעשה, דור המדבר הוא גזע המוח של כל הדורות הבאים....

דווקא משום שספר זה עסוק בהיסטוריה, תיאורי חיים מציאותיים, הוא יכול להיות דוגמה והנחייה לדברי ימי ישראל בכל הדורות כולם... כך לדוגמא, מפרשת בלק ובלעם, סיחון ועוג, אנו יכולים ללמוד את הדרך להתמודד עם אומות העולם, עם כוחות רוחניים וגשמיים הקמים עלינו לכלותינו. בדומה לכך, פרשת המרגלים היא אבן היסוד לבניית היחס לא"י. במהלך ההיסטוריה היו מצבים בעייתיים דומים לחטא המרגלים, של מאיסה בארץ חמדה. מפרשה זו אנו למדים ממה להישמר וכיצד להתמודד עם טענות הדומות לטענות המרגלים. כך גם בפרשת קורח, שיש בו ערעור על הנהגת ראשי בני ישראל, קדושי עליון. ממנה אנו למדים עקרונות חיים יסודיים, ומשם אנו שואבים את הכוח והחכמה הנדרשים להתמודד עם טענות שדומות לטענות קרח ועדתו שיופיעו במהלך הדורות....

אם ספר בראשית יש בו "מעשה אבות סימן לבנים", הרי ספר במדבר הוא כבר "מעשה בנים"...

ובעניין זה קיימת הבחנה חשובה נוספת. ספר במדבר הוא **ספר הדרך**, המצב שבו עדיין לא הגענו אל המנוחה ואל הנחלה.... בעומק העניין, הדרך מבטאת את כל חיי העולם הזה. בעולם הזה המציאות עדיין איננה מתוקנת, ולכן אנו הולכים ומתאמצים לתקנה ולקדשה... כל עוד אנו בדרך, בפרוזדור שלפני הטרקלין, הרי שאנו מצויים במקום שיש בו חסרונות ובעיות. אלו הם חיי העולם הזה....

ספר במדבר משקף את חיי העולם הזה. הוא איננו מתאר את הגילויים הרוחניים העליונים, כמו ספר שמות, ואיננו מתמקד בריבוי המצוות, כמו ויקרא. אלא הוא נמצא בחיי היום יום ובקשיים שלהם. העם המתאווים לבשר, הצמאים למים, ההתמודדות עם הקנאה של קרח ובקשת הכבוד של עדתו, תאוה של האספסוף, בלק ובלעם וכן הלאה. ספר במדבר בא להנחותנו כיצד לחיות העוה"ז, עולם של התמודדות, כלשון הרמח"ל – במסילת ישרים פ"א:

"והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי, ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה, כי כל עניני העולם בין לטוב בין (למטב) לרע הנה הם נסיונות לאדם, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין שאמר שלמה (משלי ל): פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור. ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו ויצא מן הפרוזדור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו."

התורה באה להנחות אותנו גם בחיי העוה"ז לא רק להציג לנו את היעדים שאליהם עלינו לשאוף ולהגיע, אלא כיצד צריכים אנו ללכת בדרך אל היעדים הללו, ובאיזה צורה נישמר מכל הסכנות שאורבות לנו.

3: "תקופת עם ישראל במדבר – בית ספר לחיים"

הנצי"ב (הקדמה לספר במדבר)

עיקר זה הספר הוא המחליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאז שהגיעו לארץ ישראל מן הדרך שהלכו במדבר, שבמדבר היו מתנהגים במידת תפארת שהלך לימין משה שהוא לגמרי למעלה מהליכות הטבע, ובארץ ישראל הלכו בדרך הטבע, בסתרי השגחת מלכות שמים, וזה השינוי התחיל בעודם במדבר בשנת הארבעים כמו שביארנו בפרשת חוקת. על פי זה השינוי נעשו מלחמות ישראל עם הכנעני ועם סיחון בדרך הטבע.

הנצי"ב (במדבר כ:ה)

ראוי לדעת שבשנה אחרונה היה סוף הליכות הניסויי בהנהגה נפלאה...ועתה היו עומדים להיכנס לארץ ישראל ולהתנהג בהליכות הטבע תחת השגחת ה'. על כן התנהג ה' עמם בשנה זו בדרך הממוצע כמו אומנת הילד היונק העומד להיגמל מחלב. כבר איזה משך זמן לפני היגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם, ומכל מקום לעת הצורך מניקתו עד שהוא נגמל לגמרי, כי קשה להחליף סדר החיים בפעם אחת. כך החל הקב"ה להפרישם מן הנס ולהעמידם על הליכות עולם הטבע... ומשום הכי המן לא נפסק, שהרי אי אפשר לחיות בלי מאכל אף לגדולי הדור.